

УДК 349.2:331.105.6(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.6>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Коваленко Р.І.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Денисюк М.О.,
*PhD, асистент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Коваленко Р.І., Денисюк М.О. Правове регулювання соціального діалогу в Україні: сучасні виклики та перспективи вдосконалення.

Стаття комплексно досліджує правове регулювання соціального діалогу в Україні, аналізуючи його поточний стан, виклики та перспективи вдосконалення в контексті сучасних соціально-економічних трансформацій. Дослідження зосереджується на складній взаємодії між історичним розвитком та сучасними тенденціями в регулюванні соціального діалогу, особливо підкреслюючи виклики, пов'язані з цифровізацією трудових відносин та євроінтеграційними прагненнями України.

Дослідження надає детальний аналіз того, як пандемія COVID-19 та російська агресія значно вплинули на ринок праці України та механізми соціального діалогу. Ці надзвичайні обставини виявили існуючі вразливості системи, одночасно створюючи нові виклики для представництва працівників та процесів колективних переговорів. Дослідження особливо підкреслює зниження профспілкового членства та появу нестабільних форм зайнятості як критичні фактори, що підривають традиційні переговорні процеси.

Особлива увага приділяється вивченню адаптації правової бази до нових форм зайнятості, особливо в секторі цифрової економіки. Стаття виявляє значні прогалини в чинній нормативній базі щодо працівників платформ та тих, хто працює через системи алгоритмічного управління, які часто не мають ефективних механізмів представництва та захисту. Цей аналіз доповнюється оцінкою останніх законодавчих реформ, спрямованих на гармонізацію українського трудового законодавства з директивами ЄС та міжнародними стандартами.

Методологія дослідження поєднує історичний аналіз із сучасними правовими та соціально-економічними перспективами, що дозволяє всебічно зрозуміти виклики, з якими стикається соціальний діалог в Україні. Дослідження розглядає позиції різних зацікавлених сторін, включаючи профспілки, організації роботодавців та державні органи, надаючи багатогранний погляд на точну ситуацію та потенційні рішення.

Стаття пропонує комплексний набір заходів для вдосконалення правового регулювання соціального діалогу. Ці рекомендації включають модернізацію законодавчої бази для врахування сучасних форм зайнятості, зміцнення інституційної спроможності соціальних партнерів та розвиток механізмів соціального діалогу на місцевому рівні в контексті децентралізації. Особлива увага приділяється необхідності вдосконалення систем збору та аналізу даних для кращого інформування політичних рішень та моніторингу ефективності колективних договорів.

Результати дослідження свідчать, що ефективне правове регулювання соціального діалогу є вирішальним для забезпечення соціальної стабільності та економічного розвитку в Україні. За-

пропоновані вдосконалення спрямовані на створення більш стійкої та інклюзивної системи трудових відносин, яка може краще захищати права працівників, сприяючи економічному зростанню. Стаття підкреслює важливість цих реформ у контексті післяпандемічного відновлення та післявоєнної відбудови України, виділяючи соціальний діалог як ключовий механізм успішної економічної реконструкції та інтеграції до європейського соціально-економічного простору.

Дослідження робить внесок у ширший академічний дискурс щодо реформи трудового законодавства та соціального діалогу в перехідних економіках, пропонуючи висновки, які можуть бути цінними для інших країн, що стикаються з подібними викликами. Воно завершується наголошенням на необхідності збалансованого підходу, який враховує як невідкладні трудові проблеми, так і довгострокові структурні реформи, забезпечуючи, що система соціального діалогу України може ефективно вирішувати поточні виклики, готуючись до майбутніх змін у світі праці.

Ключові слова: соціальний діалог, правове регулювання, трудове право, колективні договори, профспілки, цифровізація, євроінтеграція.

Kovalenko R.I., Denisyuk M.O. Legal regulation of social dialogue in Ukraine: current challenges and prospects for improvement.

The article comprehensively examines the legal regulation of social dialogue in Ukraine, analyzing its current state, challenges, and prospects for improvement in the context of modern socio-economic transformations. The research focuses on the complex interplay between historical developments and contemporary trends in social dialogue regulation, particularly emphasizing the challenges posed by the digitalization of labor relations and Ukraine's European integration aspirations.

The study provides a detailed analysis of how the COVID-19 pandemic and Russian aggression have significantly impacted Ukraine's labor market and social dialogue mechanisms. These extraordinary circumstances have exposed existing vulnerabilities in the system while simultaneously creating new challenges for worker representation and collective bargaining processes. The research particularly highlights the declining trade union membership and the emergence of precarious employment forms as critical factors undermining traditional negotiation processes.

Special attention is devoted to examining the legal framework's adaptation to new forms of employment, especially in the digital economy sector. The article identifies significant gaps in the current regulatory framework regarding platform workers and those employed through algorithmic management systems, who often lack effective representation and protection mechanisms. This analysis is complemented by an assessment of recent legislative reforms aimed at harmonizing Ukrainian labor law with EU directives and international standards.

The research methodology combines historical analysis with contemporary legal and socio-economic perspectives, allowing for a comprehensive understanding of the challenges facing social dialogue in Ukraine. The study examines various stakeholders' positions, including trade unions, employers' organizations, and government bodies, providing a multi-faceted view of the current situation and potential solutions.

The article proposes a comprehensive set of measures to improve the legal regulation of social dialogue. These recommendations include modernizing the legislative framework to accommodate modern forms of employment, strengthening the institutional capacity of social partners, and developing social dialogue mechanisms at the local level within the context of decentralization. Particular emphasis is placed on the need to enhance data collection and analysis systems to better inform policy decisions and monitor the effectiveness of collective agreements.

The research findings suggest that effective legal regulation of social dialogue is crucial for ensuring social stability and economic development in Ukraine. The proposed improvements aim to create a more resilient and inclusive system of labor relations that can better protect workers' rights while promoting economic growth. The article emphasizes the importance of these reforms in the context of Ukraine's post-pandemic recovery and post-conflict reconstruction, highlighting social dialogue as a key mechanism for successful economic reconstruction and integration into the European socio-economic space.

The study contributes to the broader academic discourse on labor law reform and social dialogue in transitional economies, offering insights that may be valuable for other countries facing similar challenges. It concludes by emphasizing the need for a balanced approach that considers both immediate labor concerns and long-term structural reforms, ensuring that Ukraine's social dialogue framework can effectively address current challenges while preparing for future developments in the world of work.

Key words: social dialogue, legal regulation, labor law, collective agreements, trade unions, digitalization.

Постановка проблеми. Дослідження правового регулювання соціального діалогу в Україні набуває особливої актуальності з огляду на сучасні виклики, що постали перед країною. По-перше, це необхідність адаптації трудового законодавства до стандартів ЄС в контексті євроінтеграційних процесів. По-друге, трансформація ринку праці під впливом цифровізації та поява нових форм зайнятості вимагають модернізації механізмів соціального діалогу. По-третє, наслідки пандемії COVID-19 та російської агресії загострили потребу в ефективному соціальному діалозі для захисту прав працівників та забезпечення соціальної стабільності.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження правового регулювання соціального діалогу здійснювалось багатьма авторами та науковцями, серед яких М.О. Коляда, Г.І. Чанишева, Л.О. Остапенко, В.А. Варениця та багато інших. Попри значну кількість вже наявних наукових доробок з даної тематики, залишаються актуальними окремі питання правового регулювання соціального діалогу, які пов'язані з введенням воєнного стану на території України, та потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану правового регулювання соціального діалогу в Україні з урахуванням викликів цифровізації, євроінтеграції, пандемії COVID-19 та наслідків російської агресії. Основна увага зосереджена на аналізі чинного законодавства, визначенні основних проблем і прогалин у забезпеченні ефективного соціального діалогу, а також розробці рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання для захисту прав працівників, модернізації механізмів колективних переговорів і адаптації законодавства до стандартів ЄС.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання соціального діалогу в Україні охоплює рамки та процеси, що регулюють взаємодію між працівниками, роботодавцями та державою, спрямовані на сприяння справедливим трудовим практикам та соціальній згуртованості. Ця тема набуває особливого значення з огляду на поточні соціально-економічні виклики України, включаючи наслідки пандемії COVID-19 та конфлікту з Росією, які посилюють існуючі вразливості на ринку праці та зумовили необхідність реформування трудового законодавства та механізмів колективних переговорів [1; 2].

Вважаємо за доцільне підкреслити, що еволюція цих нормативних актів відображає більш широкі історичні тенденції у сфері трудових прав та організованої праці, на які впливають як внутрішні умови, так і міжнародні стандарти. Незважаючи на нещодавні правові реформи, спрямовані на узгодження трудової бази України з директивами Європейського Союзу, зберігаються значні виклики, такі як вкорінена корупція, неадекватне представництво нових форм праці та структурні бар'єри, що перешкоджають ефективному соціальному діалогу [3; 4].

На наш погляд, особливо гострою проблемою є те, що ці питання ускладнюються зменшенням членства у профспілках та поширенням нестабільної зайнятості, що підриває традиційні процеси переговорів [5].

Досліджуючи запропоновані законодавчі зміни, нами виявлено занепокоєння серед захисників прав працівників, особливо щодо тих змін, які можуть обмежити плюралізм профспілок та послабити права на колективні переговори, що підкреслює суперечливий характер трудових відносин у країні [6; 7].

Вважаємо, що зусилля щодо покращення соціального діалогу в Україні є нагально необхідними, особливо в умовах посилення нерівності та соціальних криз. Ключові пропозиції щодо реформ включають посилення представництва працівників через надійну підтримку профспілок, сприяння формуванню політики на основі даних та адаптацію трудового законодавства до нових форм роботи, таких як гіг- та платформна зайнятість [8; 9].

На наше переконання, особливу увагу слід приділити необхідності співпраці між соціальними партнерами для забезпечення всебічної участі у процесах прийняття рішень, що впливають на права працівників та умови життя.

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що перспективи вдосконалення системи соціального діалогу в Україні залежать від багатогранної стратегії, яка вирішує як нагальні трудові проблеми, так і довгострокові структурні реформи. Успіх цих ініціатив залежатиме від прихильності до інклюзивного діалогу, сильного представництва всіх працівників та узгоджених зусиль для подолання історичних та сучасних викликів у сфері трудових відносин в Україні.

Аналізуючи історичне підґрунтя розвитку правового регулювання соціального діалогу, вважаємо за необхідне викласти наступне бачення цієї проблематики.

Правове регулювання соціального діалогу в Україні пройшло через різні історичні етапи, на які вплинули соціально-політичні зміни та робітничі рухи. На наше переконання, особливу увагу слід приділити створенню Загальної конфедерації праці (CGT) у Франції в 1895 році, яка стала однією з найстаріших профспілкових конфедерацій, що існують донині [1].

Досліджуючи міжнародний контекст, варто відзначити важливі події у Сполучених Штатах, включаючи створення Американського промислового союзу під керівництвом Джорджа В. Говарда, який, втім, виявився недовговічним і припинив існування наприкінці 1896 року [1].

Вважаємо за доцільне підкреслити значення рішення Верховного суду США у червні 1895 року, яке підтримало судову заборону проти страйкарів Пульмана, посиливши повноваження федерального уряду щодо регулювання міжштатної торгівлі у трудових спорах [1]. На нашу думку, цей правовий прецедент мав довготривалі наслідки для трудових прав та соціального діалогу в країні.

Аналізуючи подальший розвиток подій, слід звернути увагу на створення Соціалістичного торгового та трудового альянсу, що відображало зростаючий інтерес до організованої праці як засобу захисту прав працівників [1].

На наше переконання, особливого значення набули такі трудові події, як Страйк взуттєвиків у Гейвергіллі, штат Массачусетс, та направлення державної міліції в Лідвілл, штат Колорадо, для придушення страйку шахтарів у вересні 1896 року [1].

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що ці історичні події заклали фундамент для розвитку організованої праці та соціального діалогу в Україні. Розуміння цього історичного контексту є критично важливим для осмислення сучасних викликів та перспектив вдосконалення правового регулювання соціального діалогу в Україні.

На наше переконання, особливої уваги заслуговують нещодавні правові реформи в Україні, спрямовані на гармонізацію законодавства з міжнародними стандартами та директивами ЄС. Ключовим моментом стало прийняття Верховною Радою 13 грудня 2022 року Закону № 2827-IX щодо національних меншин, який змінив термін «національна меншина» на «національна спільнота» [2].

Досліджуючи шлях до створення цілісної правової системи, нами виявлено низку викликів, зокрема вкорінену корупцію в правових інституціях. Вважаємо, що ефективність законодавчих змін значною мірою залежить від добросовісності судових процесів та реального правозастосування [3].

Аналізуючи розвиток трудового законодавства, слід відзначити його еволюцію у відповідь на пандемію COVID-19 та триваючий конфлікт в Україні. На нашу думку, важливим кроком стало прийняття Закону № 3275 у березні 2020 року, який запровадив гнучкі форми організації праці до Кодексу законів про працю [4].

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговують зміни, внесені в липні 2022 року, які дозволили укладання трудових договорів з нефіксованим робочим часом [5]. Водночас, викликає занепокоєння той факт, що деякі законопроекти можуть загрожувати усталеним трудовим правам, зокрема обмежувати плюралізм профспілок та право на колективні переговори [6].

Вважаємо за доцільне підкреслити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС зобов'язує Україну сприяти впровадженню міжнародно визнаних трудових стандартів [6].

Досліджуючи поточні виклики, нами встановлено, що правове регулювання соціального діалогу в Україні стикається зі значними труднощами, посиленими різними соціально-економічними та політичними факторами. Особливо гострою проблемою є історична варіативність охоплення колективними договорами по країні [8; 9].

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що для подальшого вдосконалення правової бази соціального діалогу в Україні необхідне системне вирішення виявлених проблем та послідовна гармонізація законодавства з міжнародними стандартами.

На наше переконання, робоча сила України наразі стикається з подвійним викликом: наслідками пандемії COVID-19 та триваючою російською агресією. Ці події посилюють економічну нестабільність, що призвело до зростання нерівності та соціальних криз [8; 9].

Спроможність соціальних партнерів часто обмежується браком ресурсів та недостатньою підтримкою з боку органів державної влади [9].

Особливої уваги заслуговує проблема нових форм праці, зокрема тих, що організовані через цифрові платформи та алгоритмічне управління. Відсутність ефективного представництва працівників у цих секторах суттєво підриває їхню здатність брати змістовну участь у обговоренні питань робочого середовища.

Вважаємо за доцільне підкреслити наявність структурних бар'єрів у системі соціального діалогу України. На наше переконання, ця ситуація погіршується через зменшення членства у профспілках та поширення нестабільних форм зайнятості [8; 9].

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що необхідність реформ для покращення умов життя та праці в Україні є нагальною. Метою таких реформ має стати сприяння соціальній конвергенції, боротьба з бідністю серед працюючого населення та зменшення нерівності в оплаті праці через посилені механізми колективних переговорів [8; 9].

Досліджуючи напрями вдосконалення системи соціального діалогу в Україні, вважаємо за необхідне виділити кілька ключових аспектів.

На наше переконання, першочерговим завданням є посилення представництва працівників через створення постійних структур, а не тимчасових форм. Європейська Комісія наголошує на необхідності дотримання Конвенції про представників працівників, яка передбачає їх захист від упереджених дій, включаючи звільнення через профспілкову діяльність [8].

Особливої уваги потребує вдосконалення збору та аналізу даних про соціальний діалог. Комісія підкреслює важливість комплексних даних за секторами щодо колективних договорів, які стосуються зеленого та цифрового переходів, дефіциту навичок та умов ринку праці [8].

З огляду на поширення цифрових платформ та алгоритмічного управління, багато працівників не мають ефективного представництва та прав на участь. Вважаємо, що український уряд має гарантувати право працівників усіх форм зайнятості брати участь у соціальному діалозі та захищати профспілки від втручання роботодавців [9].

Підтримка соціального діалогу на національному рівні та рівні ЄС повинна забезпечуватися додатковими ресурсами та ініціативами. Комісія наголошує на необхідності підтримки галузевих комітетів соціального діалогу у веденні колективних переговорів [8; 9].

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що децентралізація та місцеве самоврядування є критичними компонентами ефективної системи соціального діалогу. Зміцнення фінансової бази муніципалітетів та забезпечення їх участі у формуванні політики сприятиме посиленню їх спроможності підтримувати соціальний діалог на місцевому рівні [7].

Висновки. За результатами проведеного дослідження правового регулювання соціального діалогу в Україні можемо дійти наступних висновків. Сучасний стан правового регулювання соціального діалогу характеризується системними проблемами, які потребують комплексного вирішення. Основними викликами є недостатня ефективність існуючих механізмів соціального діалогу, що проявляється у зниженні рівня охоплення працівників колективними договорами та послабленні ролі профспілок, а також відсутність належного правового регулювання нових форм зайнятості, особливо в секторі цифрової економіки.

Важливим аспектом проблематики є необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та вимогами ЄС. Угода про асоціацію між Україною та ЄС створює додаткові зобов'язання щодо впровадження міжнародно визнаних трудових стандартів, що вимагає суттєвого оновлення нормативно-правової бази соціального діалогу. Особливої актуальності це питання набуває в контексті євроінтеграційних прагнень України та необхідності адаптації трудового законодавства до європейських норм.

Дослідження виявило, що трансформація ринку праці під впливом цифровізації та поява нових форм зайнятості створюють додаткові виклики для системи соціального діалогу. Зокрема, працівники цифрових платформ та особи, зайняті через алгоритмічне управління, часто позбавлені ефективного представництва та можливості захисту своїх трудових прав через традиційні механізми соціального діалогу. Ця ситуація вимагає розробки нових правових механізмів, які б враховували специфіку сучасних форм організації праці.

На основі проведеного аналізу можемо стверджувати, що вдосконалення системи соціального діалогу потребує впровадження комплексу заходів. По-перше, це модернізація законодавчої бази з урахуванням сучасних форм трудових відносин та міжнародних стандартів. По-друге, посилення інституційної спроможності соціальних партнерів через забезпечення їх необхідними ресурсами та підтримкою з боку держави. По-третє, розвиток механізмів соціального діалогу на місцевому

рівні в контексті децентралізації, що передбачає зміцнення фіскальної бази муніципалітетів та розширення їх повноважень у сфері регулювання соціально-трудова відносин.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що ефективне правове регулювання соціального діалогу є ключовим фактором забезпечення соціальної стабільності та економічного розвитку України. Впровадження запропонованих заходів сприятиме розбудові дієвої системи соціально-трудова відносин, що відповідатиме сучасним викликам та забезпечуватиме належний захист прав усіх учасників трудова відносин. Це особливо важливо в умовах відновлення економіки після наслідків пандемії COVID-19 та подолання наслідків російської агресії, коли ефективний соціальний діалог стає необхідною передумовою для успішної реконструкції економіки та інтеграції України до європейського соціально-економічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Wikipedia. Timeline of labour issues and events. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_labour_issues_and_events (дата звернення: 08.09.2024).
2. Library of Congress. Ukraine: New Law Determines Rights and Obligations of National Minority Communities. URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2023-02-13/ukraine-new-law-determines-rights-and-obligations-of-national-minority-communities/> (дата звернення: 08.09.2024).
3. Generis Online. A Comprehensive Review of Recent Legal Reforms in Ukraine: Impact on Society and Businesses. URL: <https://generisonline.com/a-comprehensive-review-of-recent-legal-reforms-in-ukraine-impact-on-society-and-businesses/> (дата звернення: 08.09.2024).
4. Trudovi. Labor Law Reform in Ukraine: Key Points. URL: <https://trudovi.org.ua/en/analytics/labor-law-reform-in-ukraine-key-points/> (дата звернення: 08.09.2024).
5. Ukraine Solidarity. Trade Unions, Deregulation, and Social Dialogue: An Interview with Vitaliy Dudin. URL: <https://ukraine-solidarity.eu/manifestomembers/get-involved/news-and-analysis/news-and-analyses/trade-unions-deregulation-and-social-dialogue-an-interview-with-vitaliy-dudin> (дата звернення: 08.09.2024).
6. Human Rights Watch. Ukraine: Draft Law Threatens Trade Union Rights. URL: <https://www.hrw.org/news/2020/07/29/ukraine-draft-law-threatens-trade-union-rights> (дата звернення: 08.09.2024).
7. European External Action Service. Key Findings of the 2023 Report on Ukraine. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key-findings-2023-report-ukraine_en?s=232 (дата звернення: 08.09.2024).
8. European Parliament. Texts Adopted: EU Social Dialogue Framework. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0218_EN.html (дата звернення: 08.09.2024).
9. European Commission. COM(2023) 38 Final: Enhancing Social Dialogue in the EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A38%3AFIN> (дата звернення: 08.09.2024).